

С. А. Брижицька

Шевченківський національний заповідник (м. Канів)

**ВІДВІДУВАЧІ МОГИЛИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
(20–90-ті роки XX ст.)
(за матеріалами колекції фото
Шевченківського національного заповідника)**

Вивчено фотоколекцію Шевченківського національного заповідника, яка формувалася за радянських часів і яка розкриває історію Тарасової гори цього періоду.

Сьогодні, на тлі історії України, виразно проступає наше прагнення до самотності, до самозначущості, до особистості і, водночас, до усвідомлення причетності до минувшини. Ми досягаємо, що і як було до нас, ким і як створено.

Колекціонування фото у Шевченківському національному заповіднику було розпочато в радянський час. Перше фото, «Об'ява Миколи І від 12.05.1826 р. про покарання законом тих, хто розповсюджує чутки про звільнення казенних селян від платежів, а поміщицьких селян від покори панам», взято на облік 24.02.1956 р. Нагадаю, що сам заповідник було утворено 20 серпня 1925 р. постановою Ради Народних Комісарів УРСР [1, с. 325–330].

Фотоколекція збережена в подіях, іменах, датах, заходах, проведених на Тарасовій горі. Широко представлено радянський період. Фото, що свідчать про відвідувачів могили Кобзаря, згруповано так: 1) кобзарі, бандуристи, лірники; 2) відомі особистості; 3) творчі колективи (інструментальні, хорові, театральні); 4) діячі культури, мистецтва, письменники, журналісти (українські і зарубіжні); 5) космонавти; 6) Герої Радянського Союзу, Соціалістичної Праці та особи, які нагороджені орденами і медалями; 7) релігійні лідери; 8) радянські урядовці, делегації (урядові, партійні, піонерські, трудових колективів); 9) зарубіжні гості і делегації. Розглянемо кожну групу окремо.

Зібрання містить фотографії кобзарів, бандуристів, лірників (окремих осіб і колективів), які співали на могилі Т. Шевченка в радянські часи.

Так, 1946-го (або 1947-го) та 1971 років відвідувачі слухали спів кобзаря Олександра Андрійовича Маркевича. Кобзар Никін Іванович Прудкий (1890–1982 рр.) грав на могилі поета 1958 року та 19 черв-

ня 1971-го. Григорій Ільченко відвідав могилу Великого Кобзаря 1966 року. 1971 року тут виступав Євген Адамцевич. Крелевецькі бандуристи принесли вінок і рушник на могилу Т. Шевченка 1972 року.

Ветеран 206-ї стрілецької дивізії художник Олександр Петрович Тарасенко та кобзар Олексій Сергійович Чуприна (1908–1993) сфотографувалися на могилі Т. Шевченка 15 травня 1977 р. А 15 жовтня цього ж року представник Канівського міського відділу культури І. Г. Бонь від імені українського музично-хорового товариства вручив Чуприні на Тарасовій горі іменну бандуру. Збереглися фото, на яких бачимо Олексія Сергійовича з лірником Чемерським, із моряками Північного флоту, які слухають його спів влітку 1977 року.

Колектив музею Т. Шевченка у Каневі піднімав клопотання (ймовірно, у серпні 1989 року) про підвищення персональної премії О. Чуприні. Адже він з 1959 р., з ранньої весни до пізньої осені, майже до останніх днів свого життя, активно популяризував творчість Великого Кобзаря, українську народну пісню на Тарасовій могилі. 1989 року народний кобзар був висунутий колективом музею на здобуття Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка.

3 травня 1982 р. вклонилися праху духовного батька української спільноти прийшли учасники народної капели бандуристів Київського ордена Трудового Червоного Прапора медичного інституту імені О. О. Богомольця.

Із Звенигородщини 27 травня 1982 р. Завітали до поета В. П. Карпенко, Г. В. Боровик, Н. І. Писар (тріо бандуристок).

Виступ кобзаря П. С. Супруна на Тарасовій горі відбувся 11 червня 1983 року. Цього ж дня тут були кобзар С. П. Гнилоквас та заслужений артист України, кобзар А. М. Бобир. А члени Київської організації охорони пам'яток історії та культури слухали кобзаря в . І. Лісовола.

У 1990-ті роки відвідував могилу письменника художник, архітектор і бандурист Георгій Кирилович Ткаченко (1898–199?).

Примітно, що співці (колективи бандуристів, Чуприна, Чемерський, Карпенко, Боровик, Писар) завжди одягнені у національне вбрання (іноді стилізоване). Це свідчить про легітимність вияву ними своєї національності.

Серед відомих особистостей, які були на Тарасовій горі, є люди різних професій і покликань. По-перше, це – автори і будівельники музею (1938 р.): архітектор П. Ф. Костирко (є фото і 1967 р.), інженер А. К. Сенюк-Шевчук, прораб І. І. Дмитрієв, керівник будівничого відділу при Комітеті в Справах мистецтв України Г. Л. Тіщенко.

По-друге, це – митці, журналісти і науковці: український драматург, актор, режисер, композитор М. Л. Кропивницький (1901 р.); академік,

віце-президент ВУАН О. Г. Шліхтер (1934 р.); професор С. Ф. Черненко (1959 р.); діяч українських організацій, редактор українських газет у Канаді М. М. Шаткульський (1952 р.); японський вчений Тацоу Курода з дружиною (1964 р.). За часові межі дослідження виходить фото, яке я не можу не назвати. На ньому – письменник, літературознавець, перекладач, лауреат Шевченківської премії (1980 р.) П. В. Жур; прозаїк, драматург, літературознавець, лауреат Шевченківської премії (1988 р.) В. О. Шевчук, скульптор В. Лупійчук. Вони стоять на могилі Т. Г. Шевченка 22 травня 2001 року в день вручення їм премії Всеукраїнського благодійного культурно-наукового фонду Тараса Шевченка.

По-третє, це – радянські партійні лідери: перший секретар ЦК КПРС М. С. Хрущов (1961 р.); член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України В. В. Щербинський (1981 р.). 1981 року квіти на могилу Т. Шевченка поклала племінниця В. І. Леніна О. Д. Ульянова.

По-четверте, це – директори музею-заповідника Т. Г. Шевченка В. О. Коваленко (1938 р.) і Я. М. Данилов (1959, 1967, 1968, 1975, 1977–1981 рр.). Останній був директором з 1952 до 1981 року.

Багато збереглося фото творчих колективів: інструментальних, хорових, театральних. Серед перших двох є як професійні, так і самодіяльні; є як українські радянські, так і зарубіжні.

Цінним є фото 1936 р., на якому знято, біля готелю, учасників хорового колективу, що складався з будівельників Канівського музею Т. Г. Шевченка. З 1972 до 1984 року виступали біля могили поета хорові та інструментальні колективи Сумщини, Київщини, Черкащини, Івано-Франківщини, Львівщини.

Канівська народна самодіяльна хорова капела завжди була активним учасником місцевих і всеукраїнських заходів у 1970–1980-ті рр.

Необхідно виокремити ювілейні шевченківські роки, 1961-й та 1964-й, коли відзначали на Тарасовій горі, відповідно, – 100-ліття з дня смерті митця і 150-ліття від дня його народження. 21 травня 1961 р. виступали такі колективи: Державна заслужена капела бандуристів України, Державний Український народний хор, Державна заслужена академічна хорова капела України «Думка». На Тарасовій горі 31 травня 1964 р. відбувся виступ зведеного хору (в кількості 2 500 осіб), у складі якого були три вищеназваних професійних колективи та зведений хор Черкаської області.

День 28 березня 1989 р. Запам'ятався музейним працівникам і канівцям виступом чоловічого хору Українського суспільно-культурного товариства Польщі «Журавлі».

У колекції, на жаль, мало фотографій театральних колективів. На могилі Т. Шевченка 1968 р. знято артистів Чернігівського музично-

драматичного театру та артистів Державного ордена Леніна академічного Малого театру на чолі з головним режисером народним артистом СРСР Євгеном Симоновим. Актори Львівського драматичного театру ім. М. Заньковецької відвідали це місце 1980 р.

Наступна група фото доволі численна і представляє також людей творчих професій – діячів культури, мистецтва, письменників, журналістів (українських і зарубіжних). Часто навідували усипальницю Кобзаря, починаючи ще з 1939 р., українські радянські письменники. Так, 7 травня 1939 р. письменник О. Фадєєв мав тут розмову з колгоспницями.

18 червня 1939 р. відбулися дві значні події: відкриття нового пам'ятника на могилі Т. Шевченка (скульптор М. Манізер, архітектор Є. Левінсон) та відкриття приміщення нового музею (архітектори В. Кричевський, П. Костирко). У торжествах взяли участь письменники О. Є. Корнійчук і К. Чуковський.

Частим гостем, із письменників, був Олесь Гончар. Він виступав на мітингу 1949 р., а 18 травня 1978 р. очолював поважну делегацію. П. Г. Тичина був у Каневі 1950 р.

У липні 1952 р. відвідав Гору Семен Васильович Ельтер, народний поет Чуваської АРСР, перший редактор книги Т. Шевченка «Кобзар» чуваською мовою (1939 р). Українські письменники П. Г. Тичина, Ф. Я. Прийма та російський член-кореспондент АН УРСР Олександр Бушмін були разом з іншими російськими письменниками біля могили Т. Шевченка ювілейного дня – 21 травня 1961 р. 30 травня 1964 р. на приплав «Тарасова гора» прибули письменники М. Тихонов і В. Собко.

Першого листопада 1966 р. на могилі поета були грузинські письменники і українські (В. Козаченко, В. Юхимович, М. Негода).

9 червня 1978 р. учасники Днів літератури письменників Алтайського краю РРФСР в Українській РСР принесли квіти на могилу Т. Шевченка. Це були: Борис Укачин, Василь Козаченко, Юрій Збанацький, Еркемен Палкін, Петро Бородкін, Аржан Адаров, Володимир Башунов.

7 жовтня 1978 р. на мітингу біля Тарасової гори, з нагоди літературно-мистецького свята «Поетичний Жовтень», виступав поет М. Негода. Кошик з квітами тоді несли О. Левада з М. Негодою, а також О. Ющенко, Г. Донець, М. Ткач.

Могилу Т. Шевченка відвідав Тимур Гайдар з учасниками VI Всесоюзних гайдарівських читань, зокрема з письменниками Качаном, Є. Почепцовим, Б. Чалим, А. Костецьким (1978 р.).

9 березня 1979 р., у день, коли відзначали чергову річницю з дня народження митця, сюди прибули діячі літератури та мистецтва

Києва: В. Ф. Тимохін, народний артист УРСР; П. М. Перебийніс, поет, головний редактор видавництва «Дніпро»; І. Ф. Драч, поет, лауреат Шевченківської премії; С. Д. Козак, народний артист УРСР; В. В. Біленко, літературознавець, головний редактор республіканського видавництва «Молодь»; Н. Цюпа, В. Мартиненко і В. Павлюченко (тріо бандуристок Українського Державного хору імені Г. Верьовки); артисти Київського академічного театру опери і балету імені Т. Г. Шевченка – солістка І. С. Захарко і концертмейстер О. А. Ничипоренко; В. Ф. Гуров, заслужений артист УРСР; солістка українського Державного хору імені Г. Верьовки П. Павлюченко.

З 9 до 11 березня 1981 р. широко відзначалися шевченківські дні. Цього дня було багато гостей: український поет, учений секретар республіканського комітету по Державних преміях Григорій Донець, кагарлицький поет Костянтин Ередженов, вірменська поетеса С. Б. Капутікян. Свої автографи на пам'ять залишили: українські письменники Д. Бакуменко, Г. Чубач, Д. Косарик, літературознавець Л. Н. Большаков.

Були на Тарасовій горі учасники П'ятої традиційної творчої дискусії радянських і американських письменників на тему «Історія і сучасність». Серед них – киргизький письменник Чингіз Айтматов (27.07.1982 р.).

З пошаною до пам'яті поета виступали на Тарасовій горі ювілейного, 1964 року, 31 травня зарубіжні письменники: іспанський поет Рафаель Альберті і кубинський письменник Фейхоо Самуель. А індійський учений, професор Шунніті Кумар Чаттерджі, учасник Міжнародного форуму діячів культури, присвяченого 150-річчю з дня народження Т. Шевченка, посадив дубок біля могили Кобзаря. Те ж саме зробив і артист І. С. Козловський. Раніше, влітку іншого ювілейного року, а саме 1961-го, він співав на могилі письменника. Разом із ним були український письменник В. П. Минко і гості з Індії.

Саме в Канівському музеї Т. Г. Шевченка узбецькому журналісту Ташмамату Рузибаєву вручили Шевченківську медаль (1972 р.)

Популярними у 1970-ті роки були заходи по проведенню Днів літератур народів, що населяли СРСР, із обов'язковим покладанням квітів на могилу Т. Шевченка. Учасників цих заходів очолювали найвищі партійні керівники республік, секретарі правління спілок письменників.

Могили Кобзаря відвідували і художники. Тут були: М. Г. Бурачек (1938 р.), О. П. Тарасенко (брав участь у боях за Канівщину в роки Другої світової війни), М. М. Козаченко (самодіяльна художниця з м. Калуша Івано-Франківської області (05.06.1982 р.), С. Т. Коньонков (народ-

ний художник СРСР, лауреат Ленінської премії СРСР (17.06.1965 р.), майстер килимарства М. Я. Білаш (06.08.1978 р.).

Приймала Тарасова гора видатних артистів і композиторів. 1964 року тут був композитор А. Й. Кос-Анатольський, а 2 червня 1979 р., разом із сім'єю, завітав Голова спілки композиторів А. Штогаренко. Пам'ятним залишився візит народної артистки СРСР Л. Г. Зікіної (26.05.1979 р.). Виступали на Тарасовій горі і учасники Всесоюзного кінофестивалю : народний артист СРСР кінорежисер С. А. Герасимов, кіноактори М. Кузнецов, Т. Сьоміна, Л. Биков, Н. Мишкова, Л. Хітяєва, Є. Матвєєв (28.05.1966 р.).

Покладали квіти на могилу Кобзаря працівники Київського оперного театру імені Т. Г. Шевченка (1968 р.); народна артистка СРСР А. К. Тарасова (1970 р.); представники Державного академічного Великого театру СРСР (12.07.1976 р.); знімальна група фільму «Україна – край друзів» (телебачення Польської Народної Республіки і УРСР) (18.07.1977 р.).

Найменше маємо фото музейних керівників: на одному – директор музею-садиби М. О. Некрасова «Карабиха» А. Ф. Тарасов (23.01.1979 р.), на іншому – директор Пушкінського заповідника С. С. Гейченко (11.03.1981 р.).

Із героїчної плеяди космонавтів були на могилі Т. Шевченка такі: льотчик-космонавт СРСР, Герой Радянського Союзу П. Беляєв (12.10.1967 р.); О. О. Губарев (1977 р.); Герой Радянського Союзу СРСР В. П. Ляхов (1980 р.); двічі Герой Радянського союзу В. О. Джанібеков (1982 р.). Квіти покладали і мати першого космонавта планети Ю. О. Гагаріна – Г. Т. Гагаріна та його племінниця (1978 р.).

З великою повагою у суспільстві ставилися до осіб, що були нагороджені високими званнями і нагородами. Це були Герої Радянського Союзу: військовики 9-го гвардійського механізованого корпусу Третьої танкової армії Першого Українського фронту М. І. Климов, П. А. Горошок, Д. Г. Суховаров, К. О. Малигін, командир цього корпусу генерал-майор М. І. Симоненко (1974 р.); І. М. Кожедуб, радянський військовий діяч, тричі Герой Радянського Союзу, генерал-полковник авіації (1974 р.); М. Г. Ортинський і М. Є. Потужня (мати Героя Радянського Союзу М. Н. Потужнього з с. Горобіївки Канівського району) (1975 р.); П. Козирев та Казаєв (учасники форсування Дніпра в районі Канева, ветерани 206-ї стрілецької дивізії) (1983 р.).

Почесними гостями Тарасової гори були Герої Соціалістичної Праці: Н. Заглада та Є. Долинюк (31.05.1964), В. М. Комар та М. Г. Денисов (23.10.1975 р.).

Фотографи зафіксували відвідини Тарасової гори релігійними лідерами: екзархом України, митрополитом Київським і Галицьким Філа-

ретом (1975 р.) та патріархом Української Автокефальної Православної Церкви Мстиславом (1991 р.).

Ще зі сталінських часів традиційно на Тарасову гору приїждять різні делегації (урядові партійні, піонерські, трудових колективів). Ця група фото чисельно велика. Так, ще до відкриття радянського меморіалу (18.06.1939 р.), а саме 7 травня 1939 р. учасники Шевченківського ювілейного Пленуму поклали вінки на могилу письменника.

Жоден шевченківський ювілей не відбувався без участі радянського партійного керівництва. Особливим був день 21 травня 1961 р., оскільки відзначали 100-ліття з дня смерті Т. Шевченка. Цього дня на Тарасовій горі відбувся мітинг, на якому виступив Голова Ради Міністрів УРСР В. В. Щербицький. На фото біля нього стоять: П. Ю. Шелест, І. П. Казанець, М. Бажан та інші.

Ювілейного, 1964 року 31 травня секретар ЦК КП України П. Ю. Шелест та Голова Президії Верховної Ради УРСР Д. С. Коротченко також поклали вінок квітів на могилу Т. Г. Шевченка.

За радянських часів було започатковано насадження дубового «гаю» на Тарасовій горі. Але для цієї справи не вистачало території для всіх бажаючих, і тому багато з цих саджанців з часом просто загинуло. Проте фактом залишається те, що садили дубки учасники фестивалю науково-популярних фільмів (1970 р.), а пізніше і такі особи: Голова Президії Верховної Ради УРСР І. С. Грушецький, другий секретар Черкаського обкому партії Ю. Д. Крушинський, актриса Київського російського драматичного театру Валерія Заклунна, голова виконкому Черкаської обласної Ради депутатів трудящих М. Ю. Ліпко (13.10.1975 р.).

Є фото молодіжних груп на Тарасовій горі. Це піонери Черкаської і Полтавської областей (08.07.1978 р.), учасники II Всесоюзного зльоту тимурівців (25.07.1979 р.), учасники днів творчої молоді Грузії в Україні (03.06.1981 р.).

Були тут і журналісти: робкори м. Миколаєва (1939 р.), редактори районних газет Черкаської області на могилі Т. Г. Шевченка (1967 р.).

Вчені, учасники конференцій обов'язково включали у свою програму відвідини Канева (ця традиція збереглася і до сьогодні). Так, музейники зустрічали Президента Академії Наук СРСР М. В. Келдиша із супроводжуючими його особами (17.05.1964 р.). Покладали квіти на могилу Т. Шевченка учасники Всесоюзного симпозиуму по механіці конструкцій з композиційних матеріалів (08.06.1977 р.) та учасники Всесоюзного симпозиуму з питань кібернетики (червень 1982 р.).

Чисельно не меншою за попередню групу фото є фото зарубіжних гостей, делегацій. Вони представляють період 1960–1980-х років. Тут

були: голова Товариства угорсько-радянської дружби (1973 р.), генеральний консул Народної Республіки Болгарія в Києві разом із дружиною (15.05.1977 р.).

Німецькі візити на Тарасову гору представлено лише двома фото. На першому знято Генерального секретаря Товариства німецько-радянської дружби Курта Тімса і Генерального консула Німецької Демократичної Республіки у Києві Рудольфа Рамера (06.10.1979 р.). На другому фото знято візит члена СЄПН, першого секретаря Лейпцигського окружного комітету Хорста Шумана і Генерального консула Німецької Демократичної Республіки Зігфріда Хьольдтке (05.06.1983 р.).

Чимало офіційних зарубіжних делегацій відвідали усипальницю Кобзаря в 1970–1980-ті роки. Так, тут були гості з Індії (літо 1961 р.), з Канади (1967 р.), з Куби (1968 р. та 21.06.1981 р.), Чехословаччини (05.10.1969 р., в рамках проведення Днів культури ЧРСР в Україні). Молодь з Куби, яка навчалася в Золотоніському училищі механізації сільського господарства, прибула як учасник обласного свята пісні, присвяченого 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка, що проводилося на могилі поета (1964 р.).

Віддали свою шану Кобзареві гості з Індії – лауреати премії імені Дж. Неру 1976 року Гангулі, Мукерджі, Лілаватхі та Прабхакар (11.08.1977 р.). На Горі слухали спів кобзаря О. Чуприни іноземні студенти київських вузів влітку 1977 р.

На могилу Т. Шевченка було покладено кошики квітів від посла США в СРСР Туна, консула США в УРСР Уайта, президента ТОУК Кокура, члена ЦК Компартії Канади, президента фірми «Голуб Турз» Антона Белецького (24.07.1977 р.).

Відвідували Тарасову гору і українці з Австралії (06.11.1979 р.).

Представники міст Канева і Сачхері (Грузинська РСР) сфотографувалися в день передачі бюста Т. Шевченка в дар грузинському народу (03.07.1981 р.).

На приплаві «Тарасова гора» в Каневі знято учасників наради заступників міністрів закордонних справ соціалістичних країн (27.08.1981 р.).

Сюди приїздили делегації комуністичних партій Канади (08.07.1978 р.) та Норвегії (23.06.1979 р.), а також секретарі ЦК КП: Канади (Ульям Каштан) (1962 р.) та Словаччини (25.07.1979 р.).

Зустрічали працівники музею делегацію архітекторів Румунії (16.06.1979 р.), делегацію Китайської Народної Демократичної Республіки (27.03.1983 р.), представників Ємена – слухачів Академії МВС (м. Москва) (17.05.1985 р.).

Найчисленнішою є група фото партійних делегацій з Болгарії (1966 р., 1977–1980 р.).

Отже, це пошукування стане у нагоді для дослідників, які вивчають історію Тарасової гори радянського періоду, біографію вищезазначених відвідувачів. Адже колекція фото Шевченківського національного заповідника розкриває призабуте і відкриває шляхи до нового сприйняття постаті Тараса Шевченка, а отже українців і України.

Бібліографічні посилання

1. Див. про це ширше: *Тарахан-Берега* З. П. Святиня. – К., 1998.

Надійшла до редколегії 27.08.2008 р.

УДК 94 (477) „1920-1930“

О. М. Ігнатуша

Запорізький національний університет

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ 20–30-х рр. XX ст.

На основі маловідомих джерел проаналізовано зміст національно-культурного будівництва в 20–30-х рр. XX ст. на території нинішньої Запорізької області. Визначено характер і особливості історичних процесів.

Глибокі зміни у духовно-культурному житті сучасної України, які відбуваються під впливом трансформації посттоталітарного суспільства у напрямі формування громадянського суспільства, підносять актуальність історії вітчизняного національно-культурного будівництва.

Одним із напрямків історичних досліджень духовно-культурної сфери є вивчення умов і тенденцій розвитку культури в регіонах. Науковий аналіз цієї сфери збагачує уявлення про зміст і характер соціокультурних процесів з'ясуванням внеску місцевих соціальних інституцій і діячів у духовну скарбницю суспільства.

Недостатньо осмисленим у зазначеному контексті залишається духовно-культурне життя території, яка сьогодні є складовою частиною Запорізької області, зокрема – стосовно подій 20–30-х рр. XX ст.

Слабка дослідженість цієї хронологічної доби у регіональному та краєзнавчому вимірах значною мірою пояснюється загальним станом історичного краєзнавства, тривалим збереженням методологічних сте-

© О. М. Ігнатуша, 2008